

Сидорчук О. О.,
аспірант кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ У МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

LATENT CRIME IN THE MECHANISM OF CRIMINALIZATION OF SOCIETY: PROBLEM STATEMENT

Статтю присвячено огляду наукових робіт щодо ролі латентної злочинності в механізмі криміналізації суспільства, вивчено та систематизовано основні роботи щодо латентності злочинів та криміналізації суспільства, досліджено основні підходи до визначення наслідків латентної злочинності в механізмі криміналізації суспільства.

Ключові слова: латентність, латентна злочинність, криміналізація суспільства, наслідки латентної злочинності, роль латентної злочинності.

Статья посвящена обзору научных работ о роли латентной преступности в механизме криминализации общества, изучены и систематизированы основные работы по теме латентности преступлений и криминализации общества, исследованы основные подходы к определению последствий латентной преступности в механизме криминализации общества.

Ключевые слова: латентность, латентная преступность, криминализация общества, последствия латентной преступности, роль латентной преступности.

The article is devoted to the review of scientific works on the role of latent crimes in the mechanism of criminalization of society, the main works on the latency of crimes and criminalization of society are studied and classified, and the main approaches to determining the consequences of latent crimes in the mechanism of criminalization of society are investigated.

Key words: latency, latent crimes, criminalization of society, consequences of latent crimes, role of latent crimes.

Постановка проблеми. Латентна злочинність є однією з найважливіших проблем не тільки кримінології, але й суспільства, яка потребує більш детального та всебічного дослідження. Такий стан проблеми зумовлений низкою факторів: по-перше, відомості про справжній стан латентної злочинності отримати дуже важко, лише за допомогою соціологічних досліджень та теоретичних розрахунків, а методи останніх вкрай різняться; по-друге, наявність латентної злочинності не дає змогу отримати справжню картину реальної криміналізації суспільства, спотворює її; по-третє, наявність латентної злочинності свідчить про невисокий рівень правової культури та правової свідомості в суспільстві та державі; по-четверте, виходячи із попередніх факторів, латентну злочинність важко спрогнозувати. Актуальність також зумовлюється тим, що латентна злочинність сприяє формуванню на масовому рівні кримінальній ідеології та на індивідуальному рівні – кримінальній психології [11]. Все це робить латентну злочинність актуальним як у практичному, так і в теоретичному ракурсі об'єктом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам латентної злочинності присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед авторів, які присвятили свої роботи проблемі латентної злочинності, слід відзначити Р.З. Акутаєва, Х.Д. Алікперова, Ю.В. Бишівського, С.М. Блаживського, Ю.Д. Блувштейна, В.В. Вандишева, О.Н. Ведерникова, Р.С. Веприцького, Б.Я. Гаврилова, К.К. Горяїнова, О.М. Гуміна, М.І. Даньшина, Г.І. Забрянського, А.Ф. Зелінського, С.М. Іншакова, А.А. Конєва, П.А. Кривенцова, Б.В. Муслова,

Н.В. Сазонова, В.Ф. Оболенцева, А.С. Шляпочнікова та ін.

Постановка завдання. Метою статті є огляд та дослідження розвитку наукової доктрини щодо вивчення та оцінки ролі латентної злочинності в механізмі криміналізації суспільства.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні положення наукових робіт, що стосуються зазначеної проблеми, при цьому акцент робиться на дослідженнях, які відбивають сучасну пострадянську реальність.

Початок дослідженням латентної злочинності на пострадянському просторі поклав у 1993 р. А.О. Конєв, який у своїй роботі робить важливий для нас висновок, що в основу кримінологічного аналізу злочинності беруться дані кримінальної статистики, які далеко неадекватно відображають реальний стан справ, оскільки за межами кримінальної статистики залишаються відомості, що стосуються латентної частини такого соціального явища [14, с. 7]. Автор наголошує на тому, що «питання криміналізації та декриміналізації правопорушень певною мірою залежні від ступеня суспільної небезпеки і поширеності латентних злочинних діянь. Тому законодавець під час розгляду ефективності застосування конкретної кримінально-правової норми мусить враховувати ці обставини, позаяк вони можуть свідчити про недоцільність або соціальну незумовленість існування такої норми» [14, с. 8].

В.Є. Квашиш та Н.В. Генрих у межах власних досліджень роблять висновок, що «на якість і рівень реєстрації злочинів, а значить на картину злочинності в тій чи іншій країні, впливає безліч різних чинників економічного, політичного і соціально-

психологічного плану» [13, с. 18]. Так, у країнах, економічно найбільш благополучних, з більш високим рівнем доходів населення, показники зареєстрованої злочинності, як правило, значно вищі, а там, де боротьба ведеться не стільки зі злочинністю, скільки зі статистикою, нижчі. Разом і тим більш високий рівень зареєстрованої злочинності, як правило, відображає не стільки реальну кримінальну ситуацію, скільки ступінь довіри до поліції, яке виражається в більш частому зверненні до неї. Вказані автори акцентують увагу на тому, що в низці країн населення повідомляє лише про найбільш серйозні події. Нарешті, в країнах, де розвинений ринок страхування для відшкодування шкоди, заява в поліцію є обов'язковою умовою, тому рівень зареєстрованих злочинів, як правило, вищий. За всіх зазначених нюансів слід, по-перше, мати на увазі, що навіть найвищі показники зареєстрованої злочинності не можуть зробити інформацію про кримінальну ситуацію в країні вичерпно повною і точною. Офіційні дані, як відомо, значною мірою (в різних країнах по-різному) не збігаються з реальною злочинністю. Між ними знаходиться значний шар латентності, тобто злочинності, яка не піддається точному виміру прихованої і приховуваної злочинності. На її масштаби впливають безліч факторів: рівень розвитку суспільства, стан кримінальної політики і правопорядку, що відображає особливості соціального і кримінологічного портрета країни, рівень довіри поліції тощо. Без їхнього врахування не можна дати обґрунтовану оцінку і прогноз ситуації, які визначають вибір стратегії і тактики боротьби зі злочинністю. По-друге, показники зареєстрованої злочинності не можуть бути досить надійними індикаторами для оцінки ефективності роботи поліції і системи кримінальної юстиції загалом.

П.О. Кривенцова латентну злочинність пропонує розглядати як соціально-правове, масове, негативне явище, що складається із сукупності незаявлених і незареєстрованих в установленому законом порядку злочинів на певній території в певний період часу і володіє власними якісними і кількісними характеристиками [17, с. 12–13]. Автор визначає: «латентна злочинність як об'єктивно існуюче соціальне явище, будучи частиною всієї злочинності, детермінована тими ж соціально-економічними, політико-правовими та психологічними факторами. Однак не слід ототожнювати причини злочинності з причинами її латентності. Більше того, латентність сама є одним із найважливіших чинників у системному комплексі причин злочинності» [17, с. 14]. Справді, нині соціально-політичний, економічний і моральний збиток від латентної злочинності за своїми масштабами не поступається, а скоріше навіть перевищує аналогічні наслідки зареєстрованої частини злочинності. Водночас це один із найменш вивчених аспектів латентності злочинності. Здебільшого наслідки латентної злочинності приховані, тому їхня оцінка вкрай утруднена. Серед найбільш значущих негативних наслідків латентної злочинності слід назвати: підвищену складність і неможливість оцінки реаль-

них масштабів злочинності, величини і характеру завданої шкоди, а значить і вироблення адекватних управлінських рішень, що, зрештою, знижує ефективність боротьби зі злочинністю; латентна злочинність ускладнює всебічне і повне виявлення причин і умов, що сприяють скоєнню злочинів; порушується принцип невідворотності покарання за вчинення протиправних діянь і зводиться до нуля виховний вплив кримінального закону. Це знижує рівень правосвідомості громадян, породжує у них нігілістичне ставлення до дотримання правових норм, скорочує участь громадськості в боротьбі зі злочинністю. В результаті всього цього знижується ефективність протидії злочинності; обмежуються можливості її прогнозування і розробки комплексних програм її профілактики; розвиваються її організовані професійні форми; посилюється процес ескалації і самодетермінації злочинності.

У праці В.Ф. Оболенцева «Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження» (2005 р.) робиться важливий висновок про те, що латентизація злочинності порушує принцип невідворотності покарання. Наявність латентної злочинності створює обстановку безкарності і штовхає злочинців до вчинення нових, як правило, більш небезпечних злочинів. Наявність значної кількості латентних злочинів знижує авторитет правоохоронних органів, зумовлює негативні зміни у громадській свідомості і, як наслідок, знижує правову активність суспільства в боротьбі зі злочинністю. Через латентизацію спричинена майнова і немайнова (моральна) шкода відшкодовується несвоєчасно або взагалі не відшкодовується. Це знижує активність громадян у боротьбі зі злочинністю, що неминуче позначається на її ефективності. Безкарність злочинців зумовлює нові латентні злочини, а кожне нове невраховане злочинне діяння збільшує масштаби цього порочно-го кола [21, с. 74–78].

П.І. Конкін вказує, що прихована злочинність чинить серйозний вплив і на соціально-психологічний клімат у суспільстві. Вона породжує у громадян недовіру в здатність державної влади гарантувати їхню безпеку, створити сприятливі умови для реалізації конституційних прав і свобод, ефективно вести боротьбу зі злочинністю, забезпечити невідворотність відповідальності винних осіб за правопорушення [15]. Тож слід погодитися з автором, оскільки безкарна злочинність сприяє «звиканню» населення до кримінальних проявів, зниження рівня законності та моральної вимогливості в суспільстві, до ослаблення почуття нетерпимості до правопорушень та правопорушників. У одній категорії громадян безкарна злочинність викликає почуття соціальної апатії, інертності і тривоги, в іншій, навпаки, підвищує нервозність і нетерпимість. І в тому і в іншому разі громадяни відчувають психологічний дискомфорт, породжений відсутністю надійних державних гарантій особистої безпеки.

Схожі думки виказує і М.В. Корольова. Вона вважає, що латентна злочинність нині займає більшу частину реальної злочинності, що несе в собі цілу

низку серйозних негативних наслідків, що негативно впливають на кримінальну ситуацію в країні [16, с. 126]. Так, справді, насамперед слід відзначити, що соціально-економічний, політичний і моральний збиток від латентної злочинності за своїми масштабами і характером набагато вищий, позаяк призводить до більш серйозних і затяжних негативних наслідків порівняно зі злочинністю зареєстрованою. Автор вважає, що: «Не менш значимі з кримінологічної точки зору і морально-психологічні наслідки поширення латентної злочинності. Порушується принцип невідворотності відповідальності і соціальної справедливості, різко знижується загальнопрофілактичний вплив кримінального закону. У результаті цього падає рівень правосвідомості населення, розвивається правовий нігілізм, формуються «безнормативні» регулятори суспільних відносин, що стимулюють криміналізацію суспільства» [16, с. 126]. Отже, природно, зростання латентної злочинності знижує рівень захищеності населення, що формується правоохоронними органами, мінімізує активність населення в сфері боротьби зі злочинністю за винятком прагнення значної кількості людей «розібратися» з кривдниками власними силами, тобто сприяє розвитку «тіньової юстиції». Особливо слід підкреслити негативний вплив зростання латентної злочинності на ставлення населення до правоохоронних органів. Саме зростання латентної злочинності, яке породжує і зростання латентної віктимності, вкрай негативно позначається на оцінках населенням рівня ефективності правоохоронної діяльності. Таке ставлення населення до правоохоронних органів буде сприяти подальшому зростанню природної латентності (незаявленої злочинності). Виходить замкнуте коло: зростання штучної латентності, що відбувається з вини правоохоронних органів, стимулює і зростання природної латентності, пов'язаної з небажанням людей звертатися до правоохоронних органів. М.В. Корольова відзначає: «З ростом числа повідомлень про правопорушення має зростати і число офіційно реєстрованих злочинів. Але цього не відбувається, завдяки чому фіксується поліпшення розкриття злочинів, що дає змогу рапортувати про успіхи в боротьбі зі злочинністю. Така ситуація негативно впливає і на морально-психологічний клімат у середовищі самих співробітників правоохоронних органів, які поступово набувають впевненості в можливості вибору найбільш «перспективних» з точки зору розкриття справ, стимулює їхні корупційні інтереси» [16, с. 126]. Таким чином, латентність злочинності сприяє безкарності осіб, які скоюють злочини, породжує самодетермінацію і ескалацію злочинності, розвиток її найбільш небезпечних і організованих форм, що, безумовно, впливає на рівень криміналізації суспільства.

Ю.В. Торопін відзначає, що високий рівень латентної злочинності значною мірою ускладнює прогнозування розвитку криміногенної ситуації як у конкретний часовий проміжок, так і в цілому по окремих видах злочинів. Це негативно позначається на тактиці і особливо на стратегії боротьби зі

злочинністю, що підтверджується статистичними та іншими даними. Своєю чергою це не дає змогу державі забезпечити адекватність людських і матеріальних ресурсів правоохоронних органів, прийняття реальних заходів з метою боротьби зі злочинністю та утримання її на соціально толерантному рівні [7, с. 82].

Вказані роботи становлять теоретичну основу дослідження ролі латентної злочинності в криміналізації суспільства. Проте в дослідженні вказаної тематики можна виділити ще низку робіт:

1) роботи, що стосуються латентної злочинності, проте не зачіпають її ролі в процесі криміналізації суспільства. До цих робіт можна віднести такі праці: Н.В. Сазонова «Латентна злочинність: поняття, причини, і вимір» (2004 р.) [25], Б.В. Муслів «Латентна злочинність: деякі питання теорії і практики протидії» (2006 р.) [20], В.М. Дрьомін «Офіційна і фактична злочинність: кримінологічний аналіз» (2012 р.) [10], Є.М. Блажівський «Проблеми класифікації латентної злочинності в системі кримінологічного моніторингу» (2013 р.) [4], С.М. Іншаков «Латентна злочинність як об'єкт дослідження» (2009 р.) [12], Б.Я. Гаврилов «Латентна злочинність і «адміністративний» фактор її регулювання: сучасний стан і шляхи подолання» (2015 р.) [7], Р.М. Акутаєв «Кримінологічний аналіз латентної злочинності» (1999 р.) [2], Б.Я. Гаврилов «Латентна злочинність і забезпечення конституційного права громадян на доступ до правосуддя» (2004 р.) [8], О.І. Саско «Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення» (2017 р.) [27], О.М. Гумін, І.М. Зубач «Поняття латентної злочинності та напрями її профілактики» (2015 р.) [9], Р.С. Веприцький «Латентність злочинності та шляхи її подолання» (2014 р.) [6] та ін.;

2) роботи, що стосуються теорії криміналізації, проте не стосуються проблеми латентності злочинів. До цих робіт можна віднести такі праці: Ю.В. Абакумова «Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України» (2014 р.) [1], В.І. Тимошенко «Криміналізація суспільства як форма аномії» (2016 р.) [28], М.В. Романенко «Криміналізація суспільних відносин соціуму Росії» (2001 р.) [24], Д.О. Балобанова «Теорія криміналізації» (2007 р.) [3] та ін.;

3) роботи, присвячені методиці розрахування частки латентної злочинності. До цих робіт можна віднести такі праці: В.І. Поклад «Методологія та методика вивчення латентної злочинності» (2007 р.) [23], Ю.В. Торопіна «Латентна злочинність і використання її показників у діяльності органів внутрішніх справ за матеріалами Центрального федерального округу» (2013 р.) [30] та ін.;

4) роботи, присвячені латентності окремих видів злочинності. До цих робіт можна віднести такі праці: О.О. Санін «Кримінологічні аспекти латентної злочинності неповнолітніх у м. Москві» (2009 р.) [26], Н.З. Магас «Способи зменшення латентності корупційної злочинності» (2017 р.) [19], «Причини латентності корупційної злочинності» (2017 р.) [18],

В.В. Пивоваров «До питання латентності корпоративної злочинності в банківській сфері» (2013 р.) [22], Ю.А. Турлова «Деякі оціночні показники латентної екологічної злочинності» (2016 р.) [31], О.М. Боднарчук «Деякі методи виявлення і дослідження латентної злочинності, пов'язаної з порушенням правил охорони праці та безпеки під час ведення робіт» (2015 р.) [5] та ін.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому науковому напрямі. Таким чином, можемо констатувати, що для дослідження ролі латентної злочинності в механізмі криміналізації суспільства мають значення такі категорії наукових робіт: 1) роботи, що безпосередньо стосуються ролі латентної злочинності в криміналізації суспільства; 2) роботи, що стосуються латентної злочинності, проте не зачіпають її ролі в процесі криміналізації суспільства; 3) роботи, що стосуються теорії криміналізації, проте не стосуються проблеми латентності злочинів; 4) роботи, присвячені методиці розраху-

вання частки латентної злочинності; 5) роботи, присвячені латентності окремих видів злочинності.

При цьому слід відзначити, що більшість авторів дотримується схожої думки щодо ролі латентної злочинності в механізмі криміналізації суспільства, і з цією думкою слід погодитися: латентна злочинність тягне за собою соціально-економічні, політичні та морально-етичні наслідки, серед яких головними є спотворення реальних масштабів та структури злочинності, порушення принципу невідворотності покарання за вчинення протиправних діянь, зниження виховного впливу кримінального закону, ефективності стратегії та тактики боротьби зі злочинністю у державі, зниження довіри населення до правоохоронних органів, зниження рівня правової культури та правосвідомості правоохоронців.

Подальші наукові дослідження мають здійснюватися у напрямі визначення поняття латентності злочинності, причин та наслідків латентності злочинності в Україні, її ролі в механізмі криміналізації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абакумова Ю.В. Проблеми криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь в умовах політики у сфері гуманізації кримінального законодавства України. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2014. № 2. С. 74–82.
2. Акутаев Р.М. Криминологический анализ латентной преступности : автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Санкт-Петербург, 1999.
3. Балобанова Д.О. Теория криміналізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; кер. роботи В.О. Туляков; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2007. 17 с.
4. Блажівський Є.М. Проблеми класифікації латентної злочинності в системі криминологічного моніторингу. *Часопис Академії адвокатури України*. Том 6. № 1 (18). 2013. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/148>.
5. Боднарчук О.М. Некоторые методы выявления и исследования латентной преступности, связанной с нарушением правил охраны труда и безопасности при ведении работ. *Библиотека криминалиста*. 2015. № 6. С. 149–156.
6. Веприцький Р.С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права*. 2014. № 1. С. 72–74.
7. Гаврилов Б.Я. Латентная преступность и «административный» фактор ее регулирования: современное состояние и пути преодоления. *Вестник Уральского юридического института МВД России*. 2015. № 3. С. 2–7.
8. Гаврилов Б.Я. Латентная преступность и обеспечение конституционного права граждан на доступ к правосудию. Москва, 2004.
9. Гумін О.М. Поняття латентної злочинності та напрями її профілактики / О.М. Гумін, І.М. Зубач. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2015. № 824. С. 424–429.
10. Дрёмін В.М. Офіційна і фактична злочинність: криминологічний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрёмін (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін.; МОНмолодьспорт України, НУ «ОЮА». Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 68. С. 550–559.
11. Дрёмін В.Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одеса : Юрид. лит.-ра. 2009. 616 с.
12. Иншаков С.М. Латентная преступность как объект исследования. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*. 2009. № 1 (16). С. 107–130.
13. Квашиш В.Е., Генрих Н.В. Сравнительный анализ латентной преступности в России и зарубежных странах: проблемы методологии и методики. *Вестник Краснодарского университета МВД России*. 2017. № 2 (36). С. 17–21.
14. Конев А.А. Преступность и проблема измерения ее реального состояния : автореферат дис. ... доктора юридических наук : 12.00.08; Академия МВД РФ. Москва, 1993. 35 с.
15. Конкин П.И. Латентная преступность как криминологическая проблема URL: <http://www.yurclub.ru/docs/criminal/article114.html>.
16. Королева М.В. К оценке уровня криминализации российского общества. *Вестник Университета имени О.Е. Кутафина*. 2017. № 7. С. 124–134.
17. Кривенцов П.А. Латентная преступность в России: криминологическое исследование : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : 12.00.08 / науч. рук. М.В. Королева. Москва, 2015. 26 с.
18. Магас Н.З. Причины латентності корупційної злочинності. *Підприємництво, господарство і право*. № 9. 2017. С. 192–196.
19. Магас Н.З. Способы уменьшения латентности корупційної злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4(19). 2017. С. 84–89.
20. Муслов Б.В. Латентная преступность: некоторые вопросы теории и практики противодействия : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / Науч. рук. И.Н. Кондрат; МВД России. Санкт-Петербургский университет. Санкт-Петербург, 2006. 19 с.
21. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. 128 с.

22. Пивоваров В.В. До питання латентності корпоративної злочинності в банківській сфері. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2013. № 3. С. 104–106.
23. Поклад В.І. Методологія та методика вивчення латентної злочинності : навчальний посібник. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 48 с.
24. Романенко М.В. Криминализация общественных отношений социума России. *Философия и общество*. Москва, 2001. № 3. С. 141–158.
25. Сазонова Н.В. Латентная преступность: понятие, причины, измерение : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; Уголовно-исполнительное право» / Науч. рук. Ю.Ф. Кардополов. Красноярск, 2004. 20 с.
26. Санин А.А. Криминологические аспекты латентной преступности несовершеннолетних в г. Москве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 26 с.
27. Саско О. Щодо поняття латентної злочинності та причин її виникнення. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1. С. 150–155.
28. Тимошенко В.І. Криміналізація суспільства як форма аномії. *Держава і право* : збірник наукових праць. Серія «Юридичні науки». Вип. 72. Інститут держави і права ім. В.М. Корещького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2016. С. 398–410.
29. Торопин Ю.В. Латентная преступность: понятие, сущность и структура. *Труды Академии управления МВД России*. 2011. № 2 (18). С. 82–85.
30. Торопин Ю.В. Латентная преступность и использование ее показателей в деятельности органов внутренних дел (по материалам Центрального федерального округа) : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / науч. рук. Б.Я. Гаврилов; Московский государственный лингвистический университет. Москва, 2013. 268 с.
31. Турлова Ю.А. Деякі оціночні показники латентної екологічної злочинності. *Право і суспільство*. № 3. Ч. 2. 2016. С. 194–199.